

УДК 376-056.36:373.5.04.

DOI 10.32626/2413-2578.2019-13.5-18

В.І. Бондар
vladlena200@ukr.net

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Відомості про автора: Бондар Віталій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, професор кафедри спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти ХНПУ імені Г.С.Сковороди, заслужений працівник освіти України. У колі наукових інтересів: спеціальна педагогіка і психологія, історія теорії і практики професійно-трудового навчання, сучасні проблеми і перспективи розвитку інклюзивного та інтегрованого навчання. E-mail: vladlena200@ukr.net

Contakt: Bondar Vitali, doctor of pedagogical sciences, professor, full member of the National Academy of Sciences of Ukraine, professor of the department of special, inclusive and health-saving education of the National Technical University named after GS Skovoroda, Honored Worker of Education of Ukraine. In the field of scientific interests: special pedagogy and psychology, history of the theory and practice of vocational training, current problems and prospects for the development of inclusive and integrated learning. E-mail: vladlena200@ukr.net

Наявність матеріалі по темі дослідження: Бондар В.І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями / В.М.Синьов, В.І.Бондар.: Мін-во освіти і науки України. Нац. Пед.ун-т імені М.П.Драгоманова. Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2015. – 398с.; **Бондар В.І** Проблема корекційного навчання у спеціальній педагогіці / В.І.Бондар. – К.: Наш час, 2005. – 176с.; **Бондар В.І.** Від рівних прав до рівних можливостей // Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: Практично зорієнтований посібник / За ред.І.Г.Єрмакова та ін. Дніпро «Інновація», 2018. – С.32-41.; **Бондар В.І.** Чи приживеться північноамериканська модель інклюзії в Україні? / Віталій Бондар, Віктор Синьов, Владислав Тищенко // Рідна школа. – 2012. №8-9. – С.20-27

У статті розкрито особливості психічного розвитку учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями та обґрунтовано причини виникнення неуспішності у навчанні. Здійснено аналіз першоджерел, присвячених проблемам інклюзивного та

інтегрованого навчання дітей в закладах загальної середньої освіти, узагальнено та систематизовано одержані вченими результати досліджень. Виділено дві великі групи учнів: діти, у яких неуспішність у навчанні зумовлена затримкою психічного розвитку різної етіології та діти, у яких відставання у розвитку викликане органічними ураженнями кори головного мозку. Діти першої групи, на наше переконання, здатні навчатися в інклюзивних класах і за умов надання їм адекватної і своєчасної корекційної допомоги вчителем та асистентом вчителя можуть досягти високого рівня компенсації порушеного розвитку. Дітям другої групи рекомендується здобувати освіту в класах компенсуючого і розвивального навчання та соціально педагогічної підтримки в закладах загальної середньої освіти за спеціальними навчальними програмами і підручниками та за умов надання їм педагогічних, соціальних, медичних та інших послуг.

У статті представлено якісно нову модель особистісно-орієнтованої освітньої інтеграції дітей з шкільною неуспішністю, яка пропонується як стратегічний напрям розбудови Нової української школи. Основні положення цієї моделі ґрунтуються на дидактичних принципах, ціннісних орієнтаціях, сучасних світоглядних позиціях громадянського суспільства.

Ключові слова: освітня інтеграція, діти з особливостями інтелектуального розвитку, інклюзивна та інтегрована форми навчання, диференційовані класи, вчитель та асистент інклюзії, корекційний педагог.

Бондарь Виталий. Дифференцированное обучение детей с особенностями интеллектуального развития в учреждениях общего среднего образования. В статье раскрыты особенности психического развития детей младшего школьного возраста с интеллектуальными нарушениями и обоснованы причины возникновения неуспеваемости в обучении. Осуществлен анализ первоисточников, посвященных проблемам инклюзивного и интегрированного обучения детей в учреждениях общего среднего образования, обобщены и систематизированы полученные учеными результаты исследований. Выделены две большие группы учащихся: дети, у которых неуспеваемость в учебе обусловлена задержками психического развития разной этиологии и дети, у которых отставание в развитии вызвано органическими поражениями коры головного мозга. Дети первой группы, по нашему убеждению, способны обучаться в инклюзивных классах и, при условии предоставления им адекватной и своевременной коррекционной помощи учителем и помощником учителя, могут достичь высокого уровня компенсации нарушенного развития. Детям второй группы рекомендуется получать образование в классах компенсирующего, развивающего обучения и социально педагогической поддержки в учреждениях общего среднего образования по

специальным учебным программам и учебникам при условии предоставления им педагогических, социальных, медицинских и других услуг.

В статье представлено качественно новую модель личностно-ориентированной образовательной интеграции детей со школьной неуспеваемостью, которая предлагается как стратегическое направление развития Новой украинской школы. Основные положения этой модели основываются на дидактических принципах, ценностных ориентациях, современных мировоззренческих позициях гражданского общества

Ключевые слова: образовательная интеграция, дети с особенностями интеллектуального развития, инклюзивная и интегрированная формы обучения, дифференцированные классы, учитель и ассистент инклюзии, коррекционный педагог.

Bondar Vitalii. Differentiated education of children with peculiarities of intellectual development in institutions of general secondary education. The article reveals peculiarities of mental development of pupils of junior school age with intellectual disorders and substantiates the reasons for failure of learning. The analysis of the primary sources devoted to the problems of inclusive and integrated education of children in the institutions of general secondary education was carried out, the results of the research were summarized and systematized. Two large groups of students are distinguished: children whose learning outcomes are due to a delay in the mental development of various etiologies, and children whose developmental lag is due to organic lesions of the cerebral cortex. The children of the first group, according to our belief, are able to study in inclusive classes and provided they provide adequate and timely correctional assistance to teachers and teacher assistants, can achieve a high level of compensation for disturbed development. Children of the second group are encouraged to receive education in compensatory and developmental classes and social and pedagogical support in general secondary education institutions through special curricula and textbooks and provided them with pedagogical, social, medical and other services.

The article presents a qualitatively new model of person-oriented educational integration of children with school failure, which is proposed as a strategic direction for the development of the New Ukrainian school. The main provisions of this model are based on the didactic principles, value orientations, and modern attitudes of civil society.

Teaching students with peculiarities of intellectual development in institutions of general secondary education is based on personally oriented and individualized approaches taking into account the needs, interests, opportunities of each child, respect for her personality, and the attitude towards her as an equal subject of educational activity. The conducted research does not exhaust all the problems of teaching children with peculiarities of intellectual development in institutions of general secondary

education at the place of residence. However, it opens up new perspectives for further studying the peculiarities of the mental development of children of this category, the consideration of which will contribute to the development of mechanisms for the impact of correction-oriented training on intellectual, physical, spiritual and cultural development.

Keywords: educational integration, children with intellectual disabilities, inclusive and integrated forms of education, differentiated classes, teacher and assistant to inclusion, correctional teacher.

Постановка проблеми. Характерною тенденцією сучасного етапу розвитку освіти дітей з інтелектуальними порушеннями є наявність сталого прагнення суспільства та держави до її структурного вдосконалення, диференціації, охоплення навчанням таких категорій дітей. В Україні законодавчо визнано право дітей з особливостями інтелектуального розвитку на навчання у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання. Впровадження інклюзивного навчання зумовило потребу в модернізації структури освіти цих дітей та забезпечення психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності на основі застосування диференційованого та особистісно-орієнтованого підходів.

Аналіз останніх досліджень. Зростаючий інтерес до освіти дітей в умовах інклюзивного та інтегрованого навчання свідчить, що дослідженню інноваційних технологій присвячено багато наукових досліджень. Українські вчені В.Бондар, В.Синьов, Є.Синьова, В.Тищенко, Д.Шульженко, С.Миронова, Ю.Бойчук, К.Васильєва, І.Єременко, Т.Ілляшенко, А.Обухівська, Н.Стадненко, В.Тарасун довели, що за умов індивідуального та диференційованого підходів до вибору принципів, методів і форм навчання дітей з затримкою психічного розвитку та використання системи комплексної психолого-педагогічної соціальної допомоги та підтримки стає можливою повна компенсація властивих їм порушень в молодшому шкільному віці.

Навчання дітей з інтелектуальними вадами – глибоко специфічний процес, обсяг, якість і кінцевий результат якого визначається ступенем порушення пізнавальної діяльності, часом його виникнення, глибиною і місцем локалізації, особливостями психічного розвитку, а також можливостями і готовністю суспільства до створення найсприятливіших умов для одержання доступної освіти дітьми з різними пізнавальними можливостями.

Мета. Розкрити та обґрунтувати авторську модель диференційованого навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку в інтегрованих класах закладів загальної середньої освіти для забезпечення якісного навчання кожній дитині на доступному рівні.

Виклад основного матеріалу. Освіта – це пріоритетний напрям державної політики України і стратегічний ресурс формування

особистості та її самореалізації. В Концепції «Нова українська школа» зазначається, що вона є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку, її успішної соціалізації, економічного добробуту держави та запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою. Метою впровадження в освітній процес інновацій визначено всебічний розвиток особистості, її талантів, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для самореалізації компетентностей. Реалізація цієї мети потребує значного підвищення якості освіти кожної дитини та високого рівня готовності до навчання в школі, починаючи з дошкільного віку. Як наголосив президент України Петро Порошенко у своїй промові до дня вчителя (2018р.), реформа освіти – пріоритет, а її мета – створення нової школи, де кожна дитина, у тому числі й з особливими освітніми потребами, відчуватиме себе рівноправним членом громадянського суспільства.

Втім, розв'язуючи складне й відповідальне завдання щодо формування дитячої особистості, розвитку духовних, моральних цінностей і фізичної досконалості у процесі виховання та навчання учнів, вчителі початкової школи часто стикаються з дітьми, навчання яких ускладнюється труднощами, зумовленими тими чи іншими порушеннями у розвитку. Дослідження психологів засвідчують, що серед учнів молодшого шкільного віку загальноосвітньої школи від 20 до 30 відсотків потребують постійної або тимчасової педагогічної допомоги.

Як зазначає І. Підласий, затримка психічного розвитку або його відхилення від вікової норми зумовлюється багатьма загальними і індивідуальними порушеннями. «Серед них причини органічного і неорганічного, позашкільного і шкільного, об'єктивного і суб'єктивного походження. І ті й інші причини переважно пов'язані з життям дитини в родині, перебуванням її поза школою, а також як результат шкільного виховання... Затримка психічного розвитку у таких дітей нерідко поєднується з психомоторною розгальмованістю або, навпаки, з уповільненістю і апатичністю, з неврологічними розладами, із затримкою фізичного розвитку, загальною ослабленістю здоров'я» [5.238].

Неуспішність у навчанні учнів початкової школи часто зумовлена самим педагогічним процесом: переобтяженістю змісту навчання та низькою готовністю до опанування знань, завищеним рівнем вимог, що прописані у навчальних програмах, перенаповненню класу учнями, що обмежує можливість учителя вчасно і раціонально здійснити індивідуальний і диференційований підхід до навчання. У свою чергу, це призводить до перевантаження, з яким дитина не може самотійно впоратися, оскільки для цього крім здібностей, від неї вимагається посидючість, працездатність та вмотивованість.

У педагогічній практиці також спостерігається тенденція, коли вчитель уже на першому етапі навчання не усвідомлено і досить часто безпідставно поділяє дітей на «здібних» і «не здібних» та відповідно прогнозує подальший їхній розвиток. Необґрунтований поділ дітей за принципом «успішний» і «не успішний» негативно позначається на психічному розвитку останніх та спричиняє невпевненість таких дітей у власних можливостях.

Низький рівень успішності у навчанні молодших школярів може також виникати внаслідок недорозвинення сенсорних (слухових, зорових) аналізаторів, мовлення, моторики, бідності словникового запасу, зниження розумової працездатності, неврівноваженості нервових процесів збудження і гальмування. Ці порушення мають легкий характер, а тому не завжди помічаються вчителем. Подолати їх наслідки можна, перевіривши слух, зір чи психофізичний розвиток, звернувшись за допомогою до лікаря – спеціаліста або педагога-логопеда.

Найбільш чисельну групу серед невстигаючих у навчанні дітей молодшого шкільного віку становлять діти із педагогічною і соціальною занедбаністю, затримкою психічного розвитку, загальним недорозвитком мовлення та діти «зони ризику». Основними причинами труднощів у навчанні цих дітей є не патологічні порушення основних психічних процесів, а дефекти опорно-рухового апарату, парціальні ураження ЦНС, різноаспектні фактори: соматогенні, зумовлені фізичною ослабленістю, та психогенні, пов'язані з психічною депривацією. Ці діти характеризуються неуспішністю з одного чи декількох предметів навчального плану, зухвалістю у стосунках з педагогами і дітьми, здійснюють опір педагогічному впливу. Вони нестандартні, незвичайні, з відхиленнями у розвитку і поведінці, з різних причин відстають від вікової норми рівнем сформованості фізичних, соціальних, моральних, інтелектуальних якостей.

Характерною особливістю психічного розвитку таких дітей є те, що при відносно збережених можливостях інтелектуального розвитку в них із запізненням розвиваються ті основні психічні функції, які забезпечують успішність навчання в школі. В учнів, порівняно з віковою нормою, недорозвинені пам'ять, мислення, мовлення, увага, порушені емоційно-вольова регуляція, самоконтроль, моторика, працездатність, нижчий рівень сформованості операційних компонентів навчально-пізнавальної діяльності. Ці діти посідають проміжне місце між дітьми, які нормально розвиваються, і розумово відсталими. Як зазначав В.О.Сухомлинський «Психологи називають їх дітьми з тимчасовою затримкою розвитку й рекомендують навчати в особливих школах. А я переконаний, що учити і виховувати таких дітей треба в звичайній школі: повноцінне середовище, що постійно інтелектуально збагачується, - одна з найважливіших умов їх порятунку» [7.585].

Спеціальними дослідженнями українських вчених дефектологів (В.Бондар, І.Єременко, Т.Ілляшенко, С.Миронова, А.Обухівська, В.Синьов, Н.Стадненко, В.Тарасун та ін.) доведено, що за умов індивідуального і диференційованого підходу до вибору принципів, змісту, методів і форм навчання цих дітей та використання системи комплексної психолого-педагогічної, соціальної допомоги та підтримки стає можливою повна компенсація властивих їм порушень в молодшому шкільному віці. Відповідно до нового закону «Про освіту», дітей, які не мають стійких порушень пізнавальної діяльності, що виникають внаслідок органічного ураження кори головного мозку, рекомендується направляти в загальноосвітні школи з інтегрованою або інклюзивною формами навчання за місцем проживання.

Найпоширенішою формою психічного недорозвитку дітей з легкою інтелектуальною недостатністю, що виникає в наслідок ураження ЦНС у пренатальний, натальний, постнатальний періоди, є олігофренія. При цьому стані має місце не прогресуючий характер ураження мозку, тому такі діти здатні до поступального пізнавального розвитку, хоча й зі значними ускладненнями, зумовленими його патологічною основою. Як правило, це фізично здорові діти, характерним для яких є загальний недорозвиток психіки, що спричиняє не тільки відставання від вікової норми, а й глибоку своєрідність їх навчання, виховання, і розвитку.

Меншою за чисельністю група – діти, у яких інтелектуальні порушення виникли після трьох років. У результаті травм головного мозку, різних інфекційних та вірусних захворювань відбувається розлад уже сформованих психічних функцій. Особливу групу складають діти, у яких розумова відсталість поєднується з поточними захворюваннями нервової системи: шизофренія, епілепсія та ін. За умов прогресування захворювань відбувається розлад психічних процесів, поглиблюється розумова відсталість, досягаючи важкого ступеня, з'являються специфічні особливості емоційно-вольової сфери, поведінки і діяльності в цілому. Найзагальнішими ознаками психічного розвитку дітей цієї категорії є недорозвиток складних форм пізнавальної діяльності, недосконалість моторики, порушення рівноваги між процесами збудження і гальмування, обмеженість і не диференційованість сприймання, недостатність різних функцій мовлення, уваги, пам'яті, запам'ятовування, відтворення сприйнятого й вивченого. Недорозвиненим є наочно-образне і словесно-логічне мислення.

Для дітей з особливостями інтелектуального розвитку необхідні спеціальні умови навчання з використанням спеціальних програм, підручників, методів і форм організації навчального процесу з урахуванням індивідуального і диференційованого підходів. Спеціально підготовлений педагог, який знає і враховує особливості психічного розвитку дітей, надає їм відповідну корекційно-педагогічну допомогу. А

тому їхнє навчання буде ефективним, якщо воно здійснюватиметься в диференційованих класах корекційно-компенсаторної спрямованості, організованих у закладах загальної середньої освіти або в умовах спеціальної школи.

Іншу групу неуспішних у навчанні дітей складають учні з помірною, тяжкою і глибокою розумовою відсталістю. Значне відставання у їхньому психофізичному розвитку зумовлюється стійким незворотнім порушенням пізнавальної сфери, що виникло в наслідок органічного ураження кори головного мозку в пренатальний, натальний або постнатальний періоди. Це діти з тяжким ступенем розумової відсталості, вони легко діагностуються уже на першому році свого життя: починають пізніше тримати голову, самостійно повертатися лежачи, сидіти, ходити, вимовляти перші слова. Мовлення у них з'являється в кінці дошкільного віку у вигляді окремих слів, вигуків, інколи фраз або відсутнє взагалі. Істотно порушена моторика і, як результат, пізно і не в повному обсязі формуються навички самообслуговування, особистої гігієни, просторової орієнтації. У старшому дошкільному і молодшому шкільному віці виразно порушені процеси пам'яті, сприймання, уваги, мислення, знижені пороги чутливості.

Втім, віднесені до цієї групи діти здатні у процесі довготривалого спеціально організованого виховання опанувати елементарні соціально-побутові навички, частково навчитися обслуговувати себе. У дошкільному віці вони виховуються у спеціальних дошкільних закладах для дітей із порушенням інтелекту, а в шкільному віці – навчаються у спеціальних класах шкіл-інтернатів для розумово відсталих дітей за індивідуальною програмою, залишаючись у повній ізоляції від сім'ї і звичайного середовища.

За останні два-три роки в рамках проекту «Рівний доступ до якісної освіти» проводиться пошук інноваційних моделей навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, розроблено нормативно-правову базу у відповідності до міжнародних стандартів. Уже перші результати дослідження засвідчують, що навчання таких дітей в загальноосвітній школі з інклюзивною формою є складною, дискусійною, недостатньо вивченою проблемою та має як позитивні, так і негативні наслідки. Суспільство, вчителі інклюзивних шкіл, учні, їхні батьки, громадськість, вчені поділилися на два табори – тих, хто підтримує ідею включення дітей з особливостями розвитку в загальноосвітнє середовище і тих, хто виступає проти.

Звичайно добре, що діти з особливими потребами розвитку навчаються в тих же школах, що й їх здорові ровесники, живуть у родині, мають однакові права й обов'язки. Важливим є й те, що особистість дитини формується не в замкненому колі собі подібних – глухий серед глухих, сліпий серед сліпих, розумово відсталий серед

розумово відсталих, а в середовищі, що забезпечує вищий рівень комунікації, соціальної взаємодії, соціалізації в соціумі та адаптації в ньому. Водночас, дискусійним залишається питання, чи готове суспільство прийняти дитину на умовах рівності прав такою, якою вона є, чи готовий педагогічний і учнівський колективи створити комфортні умови, що забезпечуватимуть динамічний розвиток дитини, розвиток активності і самостійності у доступних видах шкільної життєдіяльності. Важливими умовами включення учнів у загальноосвітнє середовище є: наявність нормативно-правової бази; висока соціальна спрямованість і відповідальність суспільства, органів державного управління, регіональних громад, шкільної адміністрації за формування політики змін у сфері освіти; створення системи підготовки відповідних педагогічних кадрів та спеціалістів (команда), які розроблятимуть індивідуальні програми для кожної дитини; вчасне і належне фінансування потреб інноваційної освіти; розробка і впровадження економічних важелів для стимулювання процесу розвитку мережі загальноосвітніх шкіл з інтегрованою та інклюзивною формами навчання. Спільне навчання дітей з різними пізнавальними можливостями за місцем проживання буде результативним, якщо буде розроблено механізм реалізації особистісно-орієнтованого підходу до вибору доступного змісту, методів і форм навчання, що в сукупності забезпечуватимуть вплив на виправлення недоліків у різних сферах розвитку дитини, створюватимуть умови для розвитку на основі активізації та формування компенсаторних процесів психіки дітей.

Успішне включення дітей з особливостями інтелектуального розвитку у загальноосвітній простір визначається й тим, як у процесі модернізації спеціального навчання враховано досвід вчених, які не тільки довели значущість суспільної турботи про дітей з особливостями розвитку, а й здійснили вагомий внесок у вивчення природи, причин, сутності порушеного розвитку, у розробку теоретичних, методологічних і технологічних основ їхньої освіти. Нажаль, у процесі реформування освітньої галузі, переходу до навчання дітей у загальноосвітнє середовище спостерігається тенденція до руйнування системи спеціальної освіти: необґрунтовано скорочується мережа всіх видів спеціальних дошкільних і шкільних закладів, логопедичних пунктів, обмежується зміст і обсяг корекційної, соціальної і реабілітаційної допомоги, знижується рівень підготовки таких осіб до життя і праці.

Одночасно з цим в суспільстві формується стале прагнення до структурного удосконалення спеціальної освіти, її диференціації, охоплення навчанням дітей, які раніше утримувалися в дитячих будинках закритого типу (діти з помірною, тяжкою і глибокою розумовою відсталістю). Зокрема, в кінці XX – на початку XXI ст. в Україні посилюється інтерес до пошуку шляхів і засобів інтеграції

розумово відсталих у масові дошкільні і шкільні заклади. Освітню інтеграцію ми розглядаємо як складний цілеспрямований процес навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку в диференційованих класах, організованих у закладах загальної середньої освіти, як ефективний засіб формування інтелектуальних якостей і способів діяльності, включення їх у різноманітні зв'язки і стосунки із здоровими ровесниками в позаурочний час з урахуванням їхніх потреб, інтересів і можливостей. Розроблена нами модель освітньої інтеграції ґрунтується на організації у структурі загальноосвітньої школи (за наявності контингенту) диференційованих (спеціальних) класів. Коротко схарактеризуємо специфіку організації в них навчально-виховного і корекційного процесу,

1. Основні класи комплектуються дітьми шестирічного віку, психофізичний і мовленнєвий розвиток яких відповідає віковій нормі та які психологічно підготовлені до шкільного навчання. Освітній процес здійснюється вчителем початкової школи (у старшому шкільному віці – вчителями-предметниками) за типовими навчальними планами, програмами та підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для закладів загальної середньої освіти. Наповненість класу встановлюється відповідно до чинного законодавства. Термін навчання – 11 (12) років.

2. Інклюзивні класи комплектуються дітьми шестирічного віку, психофізичний і мовленнєвий розвиток яких наближений до вікової норми: дітьми групи ризику, фізично ослабленими, соціально і педагогічно занедбаними, дітьми із затримкою психічного розвитку. Підставною для цього є рішення психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК) та згода батьків або осіб, які є офіційними опікунами дитини. Як і в основному класі, навчальний процес здійснюється спеціально підготовленим вчителем загальноосвітньої школи за навчальними планами, програмами, підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для закладів цього виду шкіл, адаптованих до потреб і можливості дітей. Надання освітніх, корекційних і соціальних послуг на уроці та в позакласній роботі здійснює асистент учителя, який має відповідну фахову підготовку на рівні бакалавра корекційної освіти. Не виключається й можливість навчання у цих класах інших проблемних дітей за індивідуальними програмами та за умови готовності батьків до співпраці в навчальному процесі та наявності в сім'ї розвивального середовища.

В інклюзивному класі створюються оптимальні педагогічні умови для компенсації недоліків дошкільного та сімейного виховання дітей, корекції відхилень в емоційно-вольовій сфері, соціальній поведінці, інших порушень психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги, мовлення та ін.), активації пізнавальної діяльності. Психолого-педагогічна корекція особливо в молодшому шкільному віці, має

здійснюватися систематично, комплексно, індивідуалізовано залежно від особливостей розвитку дитини. Вчитель інклюзивного класу, використовуючи програмно-методичне забезпечення, застосовуючи індивідуальний та диференційований підходи, повинен враховувати рівень розвитку пізнавальних можливостей учнів. За сприятливих умов у родині та уміло здійсненому педагогічному підході ці діти долають відставання і задовільно, хоча й не в повному обсязі, опановують навчальну програму. Наповненість класу становить не більше як 20 учнів, серед яких два-три учні з особливостями психофізичного розвитку. Термін навчання – 11 (12) років.

3. Класи компенсуючого та розвивального навчання комплектуються дітьми, психофізичний і мовленнєвий розвиток яких не відповідає віковій нормі. Зокрема, це діти з легкою розумовою відсталістю, з важкою затримкою психічного розвитку, зі стійкими порушеннями поведінки, та діти, які у процесі інклюзивного навчання мали значні труднощі та проблеми в опануванні визначеного для дітей цих класів обсягу навчального матеріалу, що підтверджується рішенням ПМПК. У даному випадку йдеться про дітей, які потребують особливих умов навчання та виховання, методичного й організаційного наповнення їх корекційними заходами, оптимального соціального мікросередовища, зорієнтованих на задоволення їхніх освітніх потреб і можливостей.

Відповідно до Концепції інклюзивної освіти, навчання дітей здійснюється корекційним педагогом за навчальним планом, програмами та підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для дітей з розумовою відсталістю. Відповідно до навчального плану поза сітки обов'язкових учбових годин (до чи після уроків) з учнями проводяться корекційні заняття з розвитку мовлення, ритміки, лікувальної фізкультури, спрямовані на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями інтелектуального розвитку дітей. Навчально-виховний процес супроводжується активним використанням системи специфічних методів, прийомів і способів корекції вад розвитку, в першу чергу – пізнавальної діяльності, а також засобів соціально-педагогічної реабілітації, правильною організацією шкільного режиму, стимулюванням компенсаторних процесів розвитку учнів та посиленням педагогічного керівництва їхньою навчальною діяльністю. Наповненість класу – не більше як 12 осіб. Термін навчання – 11 (12) років.

4. Соціально-педагогічні класи комплектуються дітьми за рішенням ПМПК, яка констатує наявність у них помірної, важкої або глибокої інтелектуальної недостатності, а також дітьми з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку, важко хворими на аутизм, сліпоглухими дітьми. Освітньо-виховний процес здійснюється корекційним педагогом за спеціальним навчальним планом, програмами,

підручниками і посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для класів компенсуючого та розвивального навчання, адаптованими до потреб і пізнавальних можливостей дітей.

Зміст програм (у тому числі й індивідуальних) охоплює такі розділи: сенсорний, мовленнєвий, фізичний, естетичний розвиток дітей молодшого шкільного віку, виховання в них навичок самообслуговування, особистої гігієни, різних дій з предметами. В учнів старшого віку формуються елементарні трудові навички, соціальні форми поведінки, активність, комунікативність. Крім елементарних навчальних занять (грамота, письмо, рахунок, фізична культура, музика, образотворче мистецтво, трудове навчання), які мають життєву і практичну спрямованість, учням надаються медичні послуги з ЛФК, проводяться заняття з соціально-побутового орієнтування та додаткової корекції порушень психофізичного розвитку. Наповненість класу становить 6-8 осіб. Не виключається й відкриття підготовчого класу. Термін навчання – 11 (12) років.

Висновки. Охарактеризована нами модель освітньої інтеграції осіб з інтелектуальними порушеннями розглядається як одна з найефективніших форм їхнього навчання. Основні положення цієї моделі ґрунтуються як на наукових засадах, так і на ціннісних орієнтаціях, політичних, світоглядних позиціях громадянського суспільства. Організація навчально-виховного процесу за цією моделлю здійснюється на засадах особистісно-орієнтованого підходу з урахуванням потреб, інтересів, можливостей кожної дитини, поваги до її особистості, ставлення до неї як до свідомого, рівноправного суб'єкта навчально-виховної взаємодії з учителем, батьками та однокласниками. Така освітня модель, забезпечуючи право кожної дитини на одержання доступної освіти та вибір обсягу й форм її одержання, максимально враховує високі вимоги, що ставить суспільство до навчання дітей та їх соціалізації.

Отже, перевага освітньої інтеграції від інших систем навчання учнів з особливостями інтелектуального розвитку полягає в тому, що вони навчається за диференційованими (варіативними) навчальними програмами, що є не тільки доступними, а й забезпечують різний рівень їхньої освіти (діти з легкою, помірною, важкою і глибокою відсталістю) за один і той же період навчання.

По-друге, навчальний процес здійснює кваліфікований вчитель – корекційний педагог, який досконало знає особливості психічного розвитку кожної категорії дітей, враховує їх у навчальному процесі та, за необхідності, здійснює корекційне «втручання» як на спеціальних заняттях, так і на кожному уроці.

По-третє, класи комплектуються за диференційованим принципом – від 12 до 4-6 учнів у класі залежно від нозології, потреб та можливостей кожного учня. Така наповненість класу учнями дає змогу

вчителю вчасно надати дитині кваліфіковану індивідуальну допомогу і підтримку, не порушуючи логіки проведення уроку.

І, нарешті, в умовах інтегрованого навчання не виключається й можливість проведення спільних зі здоровими ровесниками занять з образотворчого мистецтва, музики і співів, фізичного виховання, трудового навчання та спільної участі в інших позакласних заходах.

Зазначене вище дає підстави для висновку, що інтегроване навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку є більш ефективним порівняно з іншими інноваційними формами. Навіть простий елементарний аналіз умов, що сприяють успішному розвитку дітей в інтегрованих класах у закладах загальної середньої освіти доводить, що така форма навчання потребує значно менших фінансових затрат і матеріальних ресурсів та сприяє підвищенню рівня їхньої освіти, соціалізації та адаптації в соціум. Таким чином, досягається реалізація основної мети і вирішення завдань, визначених концепцією «Нова українська школа».

Бібліографія

1.Бондар В.І. Від рівних прав до рівних можливостей // Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: Практично зорієнтований посібник / За ред.І.Г.Єрмакова та ін. Дніпро «Інновація», 2018. – С.32-41. **2. Бондар В.І.** Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І.Огієнка. Вип. XXI, Ч.1, Серія соціальна педагогіка, 2012. – С.7-27. **3. Бондар В.І.** Чи приживеться північноамериканська модель інклюзії в Україні? / Віталій Бондар, Віктор Синьов, Владислав Тищенко // Рідна школа. – 2012. №8-9. – С.20-27. **4. Дефектологічний словник:** Навчальний посібник / За редакцією В.І.Бондаря, В.М.Синьова. – К.: «МП Леся», 2011 – 528с. **5. Подласый И.П.** Курс лекций по коррекционной педагогике: Учеб. пособие для студ. сред. спец. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – С.238. **6. В.М.Синьов, В.І.Бондар** Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями / В.М.Синьов, В.І.Бондар.: Мін-во освіти і науки України. Нац. Пед.ун-т імені М.П.Драгоманова. Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2015. – 398с. **7. Сухомлинський В.О.** Найвідсталіші у класі / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв. К.: «Рад.школа», 1977. – Т.5. – С.584-590.

Referens

1. Bondar V.I. Vid rivny`x prav do rivny`x mozhy`vostej // Social`na i zhy`ttyeva prakty`ka ditej z intelektual`ny`my` porushennyamy` v umovax navchal`no-reabilitacijny`x centriv: Prakty`chno zoriyentovany`j posibny`k / Za red.I.G.Yermakova ta in. Dnipro «Innovaciya», 2018. – S.32-41. **2. Bondar V.I.** Tendenciyi rozvy`tku osvity` ditej z psy`xofizy`chny`my` vadamy` v Yevropi ta Ukrayini // Zb. nauk. pracz` Kam'yanecz`-Podil`s`kogo

nacional`nogo universy`tetu imeni I.Ogiyenka. Vy`p. XXI, Ch.1, Seriya social`na pedagogika, 2012. – S.7-27. **3. Bondar V.I.** Chy` pry`zhy`vet`sia pivnichnoamery`kans`ka model` inklyuziyi v Ukrayini? / Vitalij Bondar, Viktor Sy`n`ov, Vlady`slav Ty`shhenko // Ridna shkola. – 2012. #8-9. – S.20-27. **4. Defektologichny`j** slovny`k: Navchal`ny`j posibny`k / Za redakciyeyu V.I.Bondarya, V.M.Sy`n`ova. – K.: «MP Lesya», 2011 – 528s. **5. Podlasij Y`P.** Kurs lekcy`j po korrekcy`onnoj pedagogy`ke: Ucheb. posoby`e dlya stud. sred. specz. ucheb. zavedeny`j. – M.: Gumanityt. y`zd. centr VLADOS, 2002. – S.238. **6. V.M.Sy`n`ov, V.I.Bondar** Osvitnya integraciya uchniv z intelektual`ny`my` porushennyamy` / V.M.Sy`n`ov, V.I.Bondar.: Min-vo osvity` i nauky` Ukrayiny`. Nacz. Ped.un-t imeni M.P.Dragomanova. Vy`d-vo NPU imeni M.P.Dragomanova. – 2015. – 398s. **7. Suxomly`ns`ky`j V.O.** Najvidstalishi u klasi / V.O.Suxomly`ns`ky`j // Vy`br. tv. K.: «Rad.shkola», 1977. – T.5. – S.584-590.

Received 11.03.2019

Accepted 11.04.2019

УДК: 376-056.264:81-028.31

DOI 10.32626/2413-2578.2019-13.18-36

Н.С. Гаврилова

nathalia.gavr@gmail.com

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТА СТИМУЛЯЦІЇ ВИМОВИ ФОНЕМ

Відомості про автора: Гаврилова Наталія, кандидат психологічних наук, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема корекції порушень артикуляційної моторики, фонетичного боку мовлення у дітей та особливостей засвоєння і формування знань з математики у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення; історія розвитку спеціальної педагогіки. E-mail: nathalia.gavr@gmail.com

Information on an author: Havrylova Natalia, PhD of psychology, associate professor of speech therapy and special methods in Kamyanets-Podilsky National Ivan Ohienko University, Kamyanets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: correction of children's articulatory movement and phonetic speech disorders, specialties of mastering and forming knowledge of maths of junior schoolchildren with severe speech disorders, history of development of special education. E-mail: nathalia.gavr@gmail.com